

„Nem súlyed az emberiség!”...

Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

Ahol tilos a szerelem

Elizabeth Barrett-Browning élete magyar színpadon

Élettörténete olyan volt „mint egy tipikus angol regény, szép, vonzó és tiszta” – írta róla egy magyar méltatója a századfordulón.¹ Szerb Antal így foglalta össze hat sorban ezt az életet: „Elizabeth Barrett szül. 1806-ban Coxoe Hallban, gazdag birtokos családból. Mint-hogy igen törekeny alkatú volt, apja nem engedte meg, hogy szobáját elhagyja, sőt, hogy ágyából felkelhessen; házasságról természetesen beszélni sem lehetett. Robert Browning 1846-ban megszőktette és Olaszországba vitte. Elizabeth ettől kezdve egészséges volt és kitűnően bírta a fáradságot.”² Ma már talán nem lenne ilyen ironikus a befejezés (miután jóval többet tudunk a pszichoszomatikus betegségekről, mint Szerb Antal idején), de az életrajz lényege mégiscsak pontos: a Robert Browninggal való szerelem és házasság gyökeres fordulópontot jelentett a költőnő életében. De azért az életút első felét is csak a regényekben lehetett volna tipikusnak nevezni.

Elizabeth Barrett-Browning apja jómódú jamaikai rabszolgatartó, művelt, de nagyon szigorú, konok ember volt, aki bálványozta elsőszülött lányát és csodagyerekeknek tekintette őt. Elizabeth nyolc évesen már ógörögül olvasott, 14 éves volt, amikor apja kiadta a maratoni csatáról szóló kis eposzát. Az apa kulcsfigura lett Elizabeth életében, a Hope End-i birtokon felnövő 11 gyerek (3 lány és 8 fiú) közül végig ő maradt az apa kedvence. A költőnő gyermekkorának egy baleset vetett véget: tizenöt évesen leesett a lováról, s olyan súlyosan megsérült, hogy évekre betegágyba kényszerült. A bezártságban töltött évek alatt páratlan műveltséget szerzett, húsz évesen megjelenhetett első igazi verseskötete, s ezt követte Aiszkhülosz-fordítása, a *Leláncolt Prométheusz*. A testi gyengeséghez tragédiák sorozata társult: még ebben az évben meghalt az édesanyja és a nagybátyja (aki jelentős vagyont hagyott rá), ezután apja elveszítette egy pert, így a család vagyona nagyrészt odalett. Ott kellett hagyniuk a keleties stílusú hatalmas kastélyt és a parkot, s az apa úgy döntött, hogy Londonba költöznek. Ettől kezdve a Wimpole Street 50. számú ház lett az otthonuk. Elizabeth lassan kezdett felgyógyulni a gyermekkori betegségből,

1 KÉGL Sándor, *A két Browning*, Budapesti Szemle, 1907/368, 131. kötet, 190.

2 SZERB Antal, *A világirodalom története*, 5. kiad., Bp., 1973, 611.

de amikor egészsége érdekében a tengerparton töltöttek néhány hetet, újabb tragédia történt: hajószerencsétlenségben meghalt legkedvesebb öccse, Edward is. Ettől állapota tényleg válságosra fordult, ezután évekig nem tudta elhagyni a szobáját. A ház, amelyben éltek, olyan lett, mint egy börtön, az apa ez után a tragédia után mindenáron egyben akarta tartani a családot. Feltétlen engedelmességet várt a gyermekeitől, s megtiltotta, hogy bármelyikük is férjhez menjen vagy megnősüljön. Nehéz megmagyarázni ennek a rögeszmés megszállottságnak, ennek az önző, ambivalens szeretetnek az okát, de hogy voltak szexuálpszichológiai gyökerei is, az majdnem biztosra vehető. Akár a feleségéhez fűződő kapcsolatában (és ennek a kapcsolatnak a tragikus megszakadásában), akár az elsőszülött lánya iránti (visszafojtott) szenvedélyben keressük is a magyarázatot, mindenképpen egy beteg, neurotikus személyiséghez jutunk, aki a családtagjai feletti korlátlan hatalom gyakorlásában éli ki megvalósíthatatlan vágyait, ösztöneit. Elizabethet kevésbé sújtotta az apai terror, mivel amúgy sem volt kitörési lehetősége. Mégis mindenről tudott, ami a világban történt. Irodalmi levelezésben állt a kor ismert íróival, délutánonként barátok, ismerősök látogatták, s miután versei rendszeresen megjelentek a folyóiratokban, nemcsak Angliában lett egyre népszerűbb, hanem az Egyesült Államokban is (tisztelte jeléül pl. Edgar Allen Poe neki ajánlotta egyik könyvét). 1844-ben jelent meg *Poems* című, főként lírai balladákat tartalmazó kötete. Balladáihoz nem az angol történelem, hanem saját belső világa, képzelete adott ihletet. Hősnői – a balladák romantikus, sötét tónusa ellenére – egy pozitív, modern nőideált reprezentáltak, akik egyenrangú társként, szerelmüket és odaadásukat nyíltan vállalva éltek egy férfi oldalán. Magánya, bezártsága ellenére érdekelte a női emancipáció (rajongott George Sandért, akivel később Párizsban személyesen is találkozott) és sok más politikai kérdés is. A gyermekmunka ellen írt versét felolvasták az angol parlamentben (talán először fordult elő, hogy egy vers szolgált fegyverként az ellenzék kezében), s így része volt abban, hogy 1844-ben végre elfogadták a gyermekmunka korlátozásáról szóló törvényt. De írt verset a rabszolgaság eltörléséről, az 1848-as forradalmakról és az olasz egységről is, felvállalva ezzel egy olyan költői tematikát, amely sohasem tartozott a hagyományos „költőnői” szerephez. A kánonnal való szakítás jelentőségét az bizonyítja legjobban, hogy 1858-ban, tehát a költőnő halála előtt három évvel Magyarországon Jókai Mór, Szendrey Júlia, Zilahy Károly, Arany János és mások részvételével még arról zajlott komoly vita, hogy milyen irodalmi műfajok és témák a legalkalmasabbak a nőknek. Gyulai Pál ugyanis megfellebbezhetetlen igazsággként jelentette ki, hogy leginkább az ifjúsági és a gyermekirodalomban van a helyük, írjanak meséket, útirajzokat, a házi élet köréből vett képeket, merthogy ez illik legjobban nemükhöz.³

(Elizabeth Barrett-Browning egyébként nagyon szerette a mese műfaját, legutolsó verse éppen Andersennek szólt, aki a halála előtt néhány nappal Firenzében látogatta meg a költőnőt és kisfiát.)

3 Gyulai Pál, *Írónőink = Uő, Kritikai dolgozatok, 1854–1861*, Bp., 1908, 272–307.

Az 1844-ben megjelent kötet egyik balladájába beleszótt egy Robert Browningra való utalást, ezután (1845 tavaszán) Browning személyesen is meglátogatta a költőnőt, hogy megköszönje a verset. A találkozásból szerelem lett, de amikor 1846 szeptemberében titokban összeházasodtak, még a barátaik közül is sokan úgy gondolták, hogy Browning csak a magánvagyonáért vette el a nálánál hat évvel idősebb, súlyosan beteg asszonyt. Az esküvő után Elizabeth még egy hétig otthon maradt, hogy megszervezhessék a szökést, aztán elindultak Párizson, Velencén át Itália, pontosabban Pisa felé. Ettől kezdve egyetlen napra sem váltak el egymástól. Browning jól látta, hogy felesége betegsége nem szervi, hanem idegi eredetű: amint kiszabadult apja zsarnoksága alól, visszatért az egészsége és az életkedve is. Két évig éltek Pisában, majd Firenzében telepedtek le. Itt született meg a fiuk, akit együtt tanítottak zenére, festészetre, irodalomra (később festő és szobrász lesz, de nem olyan sikeres, mint szülei). Ennek a korszaknak köszönhető a költőni életmű kiteljesedése is: 1850-ben megjelentek a *Portugál szonettek*, 1857-ben pedig az *Aurora Leigh* című verses regény. A következő éveket Rómában töltötték, de ekkor Elizabeth Barrett-Browning már tüdőbeteg, s csak meghalni térhet vissza Firenzébe 1861-ben.⁴ Férje 28 évvel élte túl, de soha nem nősült meg, fiuk felnevelésének szentelte az életét.

Ennyi a „regényes” élettörténet, amelybe itt-ott beleszövődnek magyar szálak, magyar nevek is: pl. Brocky Károlyé (1807–1855), aki megfestette a költőnő portréját. A házaspár az 50-es években kétszer is járt Londonban (Elizabeth fölkereste a testvéreit, de az apjával már soha nem találkozott), s ekkor kerültek kapcsolatba az ott élő magyar emigránsokkal (pl. Teleki Lászlóval) is. Talán a magyar emigráció valamelyik tagja ajánlotta Elizabeth Barrett-Browning figyelmébe az 1837 óta Londonban élő magyar művészt, aki már elismert festő, részt vesz a királyi akadémia kiállításain, s rendszeresen kap megbízásokat az angol arisztokráciától, főleg női és gyermek-portrék készítésére. A portré klasszikus félprofilban ábrázolja a költőnőt, a 37×28 cm-es, kartonra festett pasztelképet 1964-ben vásárolta meg a Colnaghi-gyűjteményből a Magyar Nemzeti Galéria, s 1970-ben láthatta először a magyar közönség.⁵

Jelentősége azért is nagy, mert az Elizabeth Barrett-Browningról készült 1841-es festmény és a halála előtt három évvel készült daguerrotípiák közötti időszak egyik hiteles dokumentuma, amelyet korábban még az angol irodalomtörténet-írás és ikonográfia sem tartott számon. A kép valószínűleg 1852 júniusa és októbere között készült, két évvel kislányának születése után, abban az időszakban, amikor a költőnő a legegészségesebb és a legboldogabb volt. (Összevethetjük a képet Miss Mitfordnak, egyik barátnőjének a leírásával: „Karcú, finom alak. Dús barna fürtök keretezik kifejezésteljes arcát, nagy, kedves

4 Egykori házukon, a Casa Guidin emléktábla áll az alábbi szöveggel: „Qui scrisse e mori E. B. B.; che in cuore di donna conciliava scienze di dotto e spirito di poeta, e fece del suo verso aureo anello fra Italia e Inghilterra. Pose questa memoria Firenze grata 1861.”

5 GÁL István, *Brocky Károly portréja Elizabeth Barrett-Browningról a Magyar Nemzeti Galériában*, *Művészet*, 1971/9, 10–11.

szemek, melyeket hosszú, selymes barna pillák árnyékolnak be, és a mosolya olyan, mint a napsugár. Annyira fiatal a kinézése, alig tudtam elhithetni egy barátnőmmel, hogy a Prométheusz fordítója elérte már azt a kort, amikor a leányokat bemutatathatják a nagyvilágban.”)⁶ Minden kortársa megjegyzi róla, hogy sokkal fiatalabbnak látszott a koránál, s ezt ez a portré is megerősíti. Brocky valószínűleg nemcsak a hírneve, hanem a külseje miatt is szívesen vállalta a portré elkészítését: ha megnézzük arcképeit, láthatjuk, hogy a legszívesebben fekete, déli típusú modelleket választott képeihez, s ebbe a sorba Elizabeth Barrett-Browning is beleillik.

A házaspár párizsi tartózkodása idején is élénk társasági életet élt, állandó vendégei voltak az irodalmi és politikai szalonoknak, talán ezekben is találkozott magyar emigránsokkal, Itáliában azonban egész biztosan. Elizabeth Barrett-Browning rajongott Mazziniért és Garibaldiért, gyűlölte az osztrák birodalmat, és a *Casa Guidi ablakai*, illetve *A kongresszus előtt* című verseiben többször utalt a rab nemzetek között a magyarra is.

Ami az életmű magyarországi fogadtatását illeti,⁷ Arany János volt az első, aki a költőnő halála után három nappal (1861. július 2-án) a londoni *Athenaeumban* közölt megemlékezést lefordította és közölte. Lapjában, a *Szépirodalmi Figyelőben* 1861. augusztus elsején jelent meg a nekrológ *Barret-Browning Eliza* címmel.⁸ Egy-két versfordítás és ismertetés után Kégl Sándor írt hosszabb tanulmányt a házaspárról a költőnő születésének 100. évfordulóján a *Budapesti Szemlében*. 1936-ban aztán Máté József megjelentette a *Portugál szonettek* teljes fordítását (1957-ben Kardos László újrafordította őket), de Babits, Szabó Lőrinc, Lányi Viktor is fordított a szonettciklusból.⁹ A magyar közönség azonban már 1936 előtt is megismerkedhetett Elizabeth Barrett-Browning életével. Hevesi Sándor ugyanis a New York-i bemutató után mindössze három évvel Magyarországon is műsorra tűzte a róla szóló színdarabot. Az eredetét Rudolph Besier (1878–1942) írta *The Barrets of Wimpole Street* címmel, 1929-ben¹⁰ (a színmű ihletője valószínűleg a költőházaspárról szóló, az előző évben New Yorkban megjelent monográfia volt.)¹¹ A darabot 1930. augusztus 20-án mutatták be a Malvern fesztiválon, rendezője Sir Berry Jackson volt. Az 1930–31-es évad egyik nagy sikereként egy év múlva már Európában is játszották. 1956-ban Hollywoodban megfilmesítették, 1964-ben pedig elérte minden sikeres színdarab végzete: musicalt írtak belőle *Robert and Elizabeth* címmel.

6 KÉGL, *i. m.*, 200.

7 Elizabeth Barrett Browning magyarországi ismertségének legteljesebb áttekintése: MARTI Zsófia, *Elizabeth Barrett Browning magyarországi fogadtatásához (1861–1907)*, Irodalomismeret, 1994/2–3, 47–49.

8 *Barrett Browning Eliza*, *Szépirodalmi Figyelő*, 1861/39, augusztus 1., 621–622.

9 *Költőnők antológiája: Sapphótól napjainkig*, kiad. TÖRÖK Sophie–KOTZIÁN Katalin, 1943, 137–142. – Egy levele magyarul is megjelent: *Szerelmes levelek*, Bp., 1963.

10 *The Best Plays of 1930–31*, New York, 1932. – Újabb kiadása: *Plays of the Thirties*, New York, 1978.

11 O. BURDETT, *The Brownings*, New York, 1928.

Az előadás szereplői

A magyar szöveget maga Hevesi Sándor fordította és ő volt az előadás rendezője is. A premier 1933. március 10-én volt a Nemzeti Színházban. A darabot ragyogó szereposztásban játszották: Barrett Edwardot, a „jó kiállású, 60 éves, szép embert” Ódry Árpád, Elizabethet Bajor Gizi játszotta. Arabella Gombaszögi Irén, Henrietta Rápolti Anna volt. A fiúk alakítói között Major Tamást, Perényi Lászlót, Somody Kálmánt találjuk, Browning szerepét Pethő Attila alakította, Dórárt, Elizabeth komornáját, a felesége, P. Füzes Anni játszotta.

A dráma szövege a *Színházi Élet* mellékleteként az 1933. évi 21. számban jelent meg. Az első felvonás a Browning látogatása előtti napon játszódik. Elizabethnél éppen ott van orvosa, dr. Chambers, akit megkér, beszéljen édesapjával, hogy ne kelljen mindennap porter sört innia, mert undorodik tőle. Az orvos távozása után két húga jön a betegágy mellé.

Henrietta kilátástalannak látja a sorsukat, régebben apja már elutasította egy kérését, s hiába szerelmes évek óta egy kapitányba, tudja, hogy most sem fog engedélyt kapni a házasságra. Arabella és Elizabeth nem érzik olyan súlyosnak a családi börtönt, mint húguk, mindketten lemondtak már a szerelem lehetőségéről. Ezután sorra bejön Elizabeth hat öccse, s mind a hat ugyanazt kérdezi tőle: mit mondott az orvos, javult-e az állapota, felkelhet-e már betegágyból. Egyre jobb lesz a hangulat, a kis szobában Henrietta

táncra perdül az egyik fiúval, de amikor az apjuk belép, hirtelen megfagy a levegő. Az apa haragosan kiküldi a gyermekeit, s rátámad a lányára: az orvostól megtudta, hogy Elizabeth nem akarja többé betartani az utasításait, ellenszegül az apai kérésnek. Az utolsó jelenetben Elizabeth undorral küszködve, engedelmesen megissza a keserű italt.

A második felvonás Browning látogatásáról szól. Aznap délelőtt Henriettához is látogató jön: Cook kapitány, aki megkéri a kezét. Ezután megérkezik hozzájuk a rég nem látott unokahúg, Bella, aki elhatározza, hogy felvidítja egy kicsit a házat. Henrietta elpanaszolja neki, hogy mindnyájan olyanok, mint a rabszolgák, bár a szerelmese feleségül kérte, biztos benne, hogy soha nem mehet férjhez. Bella meglepetten és irigykedve látja, hogy Elizabeth-hez vendég érkezik, még hozzá egy ünnepelt, fiatal költő. Elizabeth és Browning kezdeti feszélyezettségét humor oldja föl, meghitt beszélgetésük után Elizabeth máris jobban érzi magát. Egyedül fölkel és az ablakhoz tipeg, hogy a távozó férfi után nézhessen.

Bajor Gizi és Pethő Attila

A harmadik felvonásban három hónappal később látjuk viszont Elizabeth szobáját. Orvosi konzílium van éppen, az orvosok megállapítják, hogy Elizabeth sokat javult, de télire Itáliába kellene utaznia. Az apa megtiltja az utazást, s kijelenti, ha a lánya gyógyulása ekkora engedetlenséggel párosul, inkább látná őt újra betegen. Bella jelenik meg a családnál, hogy koszorúslányának kérje meg Henriettát. Nem érti, hogy unokatestvérei miért rettegnek úgy az apjuktól. Kacéran az apa (Barrett) ölébe ül, aki váratlanul szenvedélyesen szájon csókolja őt. A szobalány bejelenti Browningot, az apa dühösen távozik. Browning előre örül az itáliai útnak, s amikor megtudja, hogy Elizabeth mégsem utazhat, önzéssel, zsarnoksággal vádolja az apát. Elizabeth mentegetni próbálja őt, a jelenet végén szerelmet vallanak egymásnak és hosszú csókban forrnak össze.

A negyedik felvonásig is eltelik néhány hét, Elizabeth egyre jobban van, már kijár a parkba, hosszú sétákat tesz szobalányával és kutyájával, Flush-sal. Az apától szűkszavú levél érkezik, ebből megtudják, hogy vidékre kell költözniük, hogy se Henrietta, se Elizabeth ne találkozhasson többé a kedvesével. Browning, ahelyett hogy elkeseredne, vidám és határozott lesz a szigorú levélről – nem halogathatják tovább az esküvőt, vállalja, hogy mindent megszervez és előkészít. Elizabeth néhány óra haladékot kér a döntéshez, valami jelet vár a gondviseléstől. Browning távozása után belép Henrietta Cook kapitánnyal, akit szeretne bemutatni a nővéreinek. Az apa váratlanul meglepi őket. Választás elé állítja Henriettát: vagy azonnal elhagyja a házat, vagy megesküszik a Bibliára, hogy soha többé nem találkozik a vőlegényével. Elizabeth nem adja oda édesanyja Bibliáját erre a célra, és Henrietta nyomorúságát látva dönt: azonnal levelet ír Browningnak, beleegyezik a szökésbe.

Az ötödik felvonás két jelenetből áll. Az elsőben kezdetben csak Elizabethet látjuk: búcsúleveleket ír, útra készen várja az indulást. Először Henrietta lép be, aki elmondja, hogy vőlegényének az ezredét elhelyezték Londonból, s hogy még egyszer találkozhasssanak, mindenképpen meg fogja szegni az apjának tett esküjét. Ezután váratlanul hazaérkezik az apa. A szobalány megrémül, attól fél, hogy valaki elárulta a tervezett szökést, de az apa nem sejt semmit. Kibékülni jött a lányához, akivel már tíz napja nem találkozott. Monológjából megtudjuk, hogy házassága szerencsétlen volt: csak Erzsébet született szerelemből, a többi gyermek születésekor „a szerelem kialudt és félelem jött a helyébe.” „Mi a szerelem? Mit tudsz te a szerelemről? Szerelem!... A szemnek a mohósága, közönséges testi vágy...” Suttogva elmondott szavai felérnek egy a lányának tett szerelmi vallomással: „*Karjaiba vonja Erzsébetet, aki egészen merev*) Gyermekeim, drágám, te azt akarod, hogy boldog legyek, de az én egyetlen boldogságom a te kezdedben van. Te megadhatod, vagy elveheted. Rám kell tekintened, énbennem bíznod, énreám támaszkodnod. Meg kell osztanod velem a gondolataidat, a reményeidet, a félelmedet és az imáidat. Legyen enyém a szíved és a lelked. *(Szenvedélyesen szorítja magához. Erzsébet elfordul, arca csupa fájdalom és rettegés.)*” Elizabeth elborzad a visszafojtott érzésektől. Amint az apa visszavonul a dolgozószobájába, azt mondja Dórának: „egy pillanatig sem maradhatok ebben a házban. A mai napig sejtelmem sem volt róla, hogy Apa kicsoda. Nem

olyan, mint más ember. Nem mondhatok többet.” Kuttyáját magához szorítva kirohan a házból.

Az utolsó jelenetben Elizabeth üres szobáját látjuk. Először Arabel, majd a többi testvér jön be hozzá, de csak a leveleket találják meg, amelyekből kiderül, hogy Elizabeth egy hete titokban férjhez ment Browninghoz, s most Itáliába indult vele. A nagy felfordulást meghallja az apa is. Henrietta mondja el neki a hírt, az apa végigolvassa a levelet, majd utasítja az egyik fiát, hogy azonnal vigye el egy állatorvoshoz, és pusztíttassa el Elizabeth kuttyáját, Flush-t. A bosszú azonban nem sikerül, Henrietta elmondja, hogy Elizabeth Flush-t is magával vitte. Az apa tehetetlenül áll, s miközben apró darabokra tépi a kezében tartott papírdarabot, lassan összemegy a függöny.

Látjuk, hogy a darab íve a kezdeti, kudarcba fulladt, első lázadástól a végső szakításig, a szökésig tart, megmutatva a hősnő lelki válságának elmélyülését és fordulópontjait, s az apa szenvedélyét. Besier minden darabja hasonló lélektani elemzésre épül, de közülük – nem utolsó sorban irodalmi igényű dialógusai miatt – éppen ez a drámája lett a legsikeresebb.

A fordítást az eredetivel egybevetve meglepően hű szövegvetést találunk. A változtatások nem is annyira Hevesit, inkább a magyar színházi viszonyokat jellemzik. A magyar közönségnek semmitmondó címet a jóval hangzatosabb: *Ahol tilos a szerelemre* változtatja, elhagyja az egyes felvonások alcímét (A porter sör, Browning, Henrietta stb.), s Dórának kereszteli át Elizabeth szobalányát, Wilsont. Elizabethet Erzsébetnek hívják, a húgai Bábinak becézik őt. Hevesi az első két felvonásban egyetlen betűt sem változtat, a színpadleírásokat és a szerzői utasításokat is szó szerint fordítja. Van viszont a második felvonásban egy kihagyás: Besiernél Elizabeth hangosan olvassa Browning 8 sorát, majd ugyanezt felolvassa a szobalányának is, hogy érti-e a verset. Hevesinél mindketten némán olvassák Browning költeményét – úgy látszik Hevesi nem tudott, vagy nem akart műfordítást csináltatni az idézett versből, ezért inkább kihagyta azt.

A harmadik felvonás végéből is kihagyott négy oldalt. A szerelmesek jelenetét a vallomásnál, az első csóknál vágja el: „O, Robert, szeretem, szeretem, szeretem” – mondja Erzsébet, és lemegy a függöny. Besiernél még négy oldalnyi szerelmi vallomás következik. Elizabeth elmondja összes érvét kapcsolatuk ellen, de Browningról minden ellenkezés lepereg. Vállalni akarja a szerelmét betegen, kitagadottan is, vállalja az utazás kockázatát, a pletykákat, s Elizabeth végül enged az unszolásának és igent mond. Irodalomtörténészként sajnálhatjuk ezt a kihagyott részt, mert gyönyörű, s ráadásul igaz is – nem írói fikció eredménye. Elég egyszer végigolvasni az angol szöveget, hogy felismerjük: Besier Browningék 1897-ben kiadott levelezését¹² építette bele a drámába, szereplői saját patetikus, költői szavaikat mondják el a színpadon. Bizonyítékként álljon itt egy részlet 1846-os levelezésükből:

12 *The letters of E. B. Browning*, ed. F. G. KENYON, London, 1897.

„Jól értettelek? Egyszóval az én kedvemért kértél, hogy HAGYJAM E TÉMÁT?... bármilyen ellenvetéseket sorakoztatsz fel, mintegy félve attól, hogy rendelkezél az élettemmel, melyet neked adok, minden ennek az életnek valami feltételezett javára utal, s te állítólag tönkretennéd, ha elfogadnád... Nem vagyok az, aminek nagylelkű, önmagáról megfélemlítő méltánylásod megtesz,... de TUDOM, ha az ember valamit is tudhat, hogy ha tiéd lenne ez az élet, és a te életteddel való egyesülésben megnövekedne, akkor, mint mondtam, mondom, és érzem, végtelenül boldog lennék.” – írja Browning. A szenvedélyes, mélységes hitről és ragaszkodásról árulkodó sorok végül meggyőzik a költőnőt: „Néha azt gondolom, hogy meg kellene halnom ezen a télen – most –, mielőtt bármiben csalódást okoztam volna neked. De mert te jobb és drágább vagy, mint én, és jobban tekintettel kell lennem rád, nem akarok meghalni. Nem akarhatok neked semmilyen fájdalmat okozni, még akkor sem, ha az esetleg kisebb fájdalom, kisebb rossz volna is, mint ami esetleg jönni fog – ha életed terhének bizonyulnék.”¹³

Ennek ellenére valószínűleg Hevesi Sándornak volt igaza, aki egy hatásos vég szóval zárta le a felvonást, s a költői párbeszédektől megkímélte a nézőket.

Az előadásról Schöpflin Aladár írt kritikát a *Nyugat* című lapban.¹⁴ A szöveget egyetlen mondatban értékeli: „angol munka, szolid és megbízható, jó anyagot dolgoz fel jó esz-közökkel.” Elsősorban a főszereplőt dicséri, mivel Erzsébet kivételesen jó színpadi szerepét „Bajor Gizi gazdag, sokszólamú művészettel játssza. Olyan gyöngéd, mint a lehellet, szerelmében forró, szinte izzik, az apjával szemben a szenvedélyből származó passzív erőt mutat. Mikor rájön apja magatartásának magyarázatára, szó nélkül, csak nézéssel, arcjátékkal, mozdulattal megrendítő tud lenni.”

Bajor Gizi 1922 óta vezető színésznője a színháznak, Hevesi minden fontos szerepet rábíz, korban éppen megfelel a szerephez. 40 évesen külsőleg és belsőleg is hiteles, érzékeny Elizabeth lehet. De ettől még csak szép novella lenne a történet, írja Schöpflin, ha nem lenne benne az apa figurája. „Ő a darab igazi főalakja, benne folyik le egy komor dráma, s ha ő megjelenik, akkor sűrűsödik össze a színpadon a levegő.” „Így válik az epikus cselekmény két szenvedély – a leány szerelme és az apa titkos szerelemtől fűtött ellenállása – közötti drámává.” Schöpflin a tudat alatti incesztusszal, a lánya iránti szerelemmel és féltékenységgel magyarázza az apa viselkedését. Úgy látja, hogy a darabnak ezt a rétegét a közönség nem egészen értette meg, sőt Ódry Árpád sem ilyennek játszotta el az apa figuráját, éppen ezért az alakítását kicsit merevnek, egysíkúnak érezte. Ódry Árpád mentségére legyen mondva, nagyon nehéz lehetett csak a színészi játék erejével kibontani egy olyan személyiséget, aki cselekedeteinek a mozgatórugóit sem a családja, a kortársai, sem az utókor nem értette igazán. Bár Schöpflin joggal idézi azt a jelenetet, ahogy az apa ölébe veszi és megcsókolja a kis Bellát, aki megrémül ettől a csóktól, vagy azt a vallomást, amelyet Elizabethnek mond el az anyjával eltöltött örömtelen évekről,

13 *Szerelmes levelek*, i. m., 229, 232.

14 SCHÖPFLIN Aladár, *Színházi bemutatók*, Nyugat, 1933/21, 97–140.

talán mégis igaza volt Hevesi Sándornak, aki (valószínűleg a saját magánéletét ért támadások miatt – ugyanis homoszexuális volt) nem merte elvinni ebbe az irányba a darabot. Ódry Árpád ennek a rendezésnek megfelelően, merev, félelmetes zsarnoknak játszotta el Edward Barretet, akinek a magára erőltetett önfegyelme alól néha kitör valódi énje, s aki egyformán akar uralkodni minden gyermeke, s nem csak legkedvesebb lánya – Elizabeth – felett. A darabban meglévő modern pszichologizálás ilyen átértelmezése jobban megfelelt a magyar közönség ízlésének és igényeinek is: a darab az évad legnagyobb sikere lett. A realista játékmód és „milieu”, és a viszonylag lassú tempó a darabot a „jól megcsinált” polgári drámák előadásával rokonította. A szöveg nem vált patetikussá, a hat fiú esetlen, kicsit marionett-figuraszerű alakja, és a többi mellékszereplő, pl. Henrietta félénk vőlegénye vagy Bella, a maga lelkes butaságával, játékoságot, humort vitt a darabba. A költő-szerelmespár beszélgetéseit a többi szereplő józan hétköznapisága ellensúlyozta.

Volt még egy szereplő, aki jelentősen hozzájárult a darab sikeréhez, hiszen gyerek ugyan nem volt a színpadon, de egy élő kutya igen. Ám Hevesi Sándor itt követte el a leg súlyosabb vétket az életrajzi hitelesség ellen: Flush-t, a spánielt¹⁵ ugyanis (a képek tanúsága szerint) egy Floki nevű, nagyon szimpatikus barna tacsó játszotta.

15 Róla szól Virginia Woolf regénye, a *Flush*, ford. RÓNAY György, Bp., 1976.